

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-5>

УДК 330.34:338.482.224

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

SPECIFICS OF THE FUNCTIONING OF THE TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Безуглий Віталій Вікторовичкандидат педагогічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6454-3635>**Грушка Віктор Володимирович**кандидат географічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1016-109X>**Суматохіна Ірина Миколаївна**кандидат географічних наук, доцент,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5892-6362>**Bezuhlyi Vitalii, Hrushka Viktor, Sumatokhina Iryna**
Oles Honchar Dnipro National University

Стаття присвячена актуальним питанням функціонування туристичної індустрії в Україні, яка зазнає важких викликів через російську агресію, що призвела до введення воєнного стану. Проаналізовано ключові аспекти та специфіку діяльності суб'єктів та об'єктів туристичної індустрії, які функціонують в умовах значних обмежень у сфері туризму та гостинності, включаючи посилення охорони об'єктів критичної інфраструктури, запровадження комендантської години та обмеження перебування на вулицях, а також обмеження свободи пересування. Також розглянуто стан об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема природні заповідники та національні парки та можливість їх використання в туристично-рекреаційній діяльності. Визначено, що падіння туристичного збору в країні свідчить про серйозні втрати у туристичній галузі, особливо в прикордонних регіонах, де є найбільша загроза безпеці. Авторами висвітлені певні аспекти туристичної індустрії, зокрема популярність та типи туризму серед українців, динаміку податкових надходжень від туристичних послуг у різних регіонах країни, а також зміни в міжнародних туристичних потоках. Дослідження також презентує певний прогресивний розвиток туристичної галузі у деяких регіонах України під час війни, а також заходи, які приймаються для підтримки та популяризації внутрішнього туризму.

Ключові слова: туризм, туристична індустрія, воєнний час, об'єкти ПЗФ, тенденції змін, туристичний збір, Державне агентство розвитку туризму України.

The article focuses on the current issues of the tourism industry in Ukraine, which is facing severe challenges due to the Russian aggression that led to the introduction of martial law. The author analyses the key aspects and specifics of the activities of tourism industry entities and objects operating under significant restrictions in the tourism and hospitality sector, including strengthening the protection of critical infrastructure, imposing curfews and restrictions on staying on the streets, as well as restricting freedom of movement. The state of nature reserves, in particular nature reserves and parks, and the possibility of their use in tourism and recreational activities are also considered. It is determined that the reduction in tourist tax in the country indicates serious losses in the tourism industry, especially in the border regions where there was the greatest security threat. The authors highlight various aspects of the tourism industry, including the popularity and types of tourism among Ukrainians, the dynamics of tax revenues from tourism services in different regions of the country, and changes in international tourist flows. The study also presents some progressive development of the tourism industry in some regions of Ukraine during

the war, as well as measures taken to support and promote domestic tourism. The authors analyse in detail various aspects of the tourism industry, in particular, the popularity and different types of tourism among the Ukrainian population. Attention is drawn to the dynamics of tax revenues from tourism services in different regions of the country, highlighting growth or decline trends. As an illustration, tax revenues from tourism in the Lviv region have shown consistent growth over the past three years, rising from UAH 37.9 million in 2021 to UAH 60.4 million in 2023. The authors also focus on changes in international tourist flows and the impact of the military conflict on these processes. For example, in recent years, there has been a significant decrease in the number of international tourists visiting Ukraine, from 5 million in 2021 to 2.5 million in 2023. In addition, this research paper mentions the holding of a national tourism summit, which discussed topical issues of tourism industry development during and after the war. For example, it was decided to introduce special support programmes for tourism enterprises in the conflict zone, which provides for subsidies and soft loans to restore infrastructure and attract tourists.

Keywords: tourism, tourism industry, wartime, protected areas, trends, tourist tax, State Agency for Tourism Development of Ukraine.

Постановка проблеми. Туристична галузь в Україні в умовах воєнного стану зіткнулася з численними проблемами, що суттєво впливають на її функціонування. В першу чергу йдеться про серйозне порушення інфраструктури внаслідок інтенсивних бойових дій. Руйнування готелів, транспортних артерій, туристичних об'єктів і атракцій культурної спадщини суттєво обмежують можливості для діяльності туристичної індустрії. Військові дії ускладнюють логістику та створюють небезпеку для переміщення туристів. В умовах війни ризики для життя і здоров'я значно зростають, особливо в регіонах, близьких до зони бойових дій. Це призводить до зниження привабливості України як туристичного центру для іноземних туристів, що вимагають стабільності та безпеки. Безумовно війна негативно впливає й на місцевий бізнес та економіку. Туристична галузь, яка раніше була потужним джерелом прибутку та концентрацією робочих місць для багатьох громад, тепер стикається зі значними фінансовими втратами. Багато підприємств змушені закриватися або скорочувати свій персонал через брак туристів та загальні економічні труднощі.

Вкрай гостро постає питання адаптації туристичної галузі до нових умов. Туристичні компанії повинні розробляти альтернативні маршрути та послуги, враховуючи обмеження, накладені воєнним станом. Це може включати розвиток внутрішнього туризму, створення безпечних туристичних зон і впровадження нових моделей бізнесу, щоб зберегти галузь.

Ці фактори разом формують складну проблему, яка вимагає комплексного підходу для забезпечення стабільності та подальшого зростання туристичної індустрії в Україні в умовах воєнної агресії росії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження вітчизняних науковців охоплюють широкий спектр проблем щодо

функціонування туристичної індустрії в умовах повномасштабної загарбницької війни в Україні. Зокрема такі питання розглянуті в роботах [4; 5; 6; 7]. Проте питання, що розкривають специфіку функціонування туристичної галузі в умовах війни, питання безпеки, адаптації бізнес-моделей, впливу військових дій на туристичну інфраструктуру, а також способи відновлення та підтримки туристичного сектору в таких умовах потребують постійної актуалізації та дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є вивчення та аналіз сучасного стану, специфіки, тенденцій змін розвитку туризму в Україні під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Російська агресія протягом 2022–2024 років створює величезні загрози національній безпеці в Україні, що стало причиною введення воєнного стану [1]. В умовах воєнного стану на території країни діють певні заборони та обмеження, серед яких найбільш негативний вплив на стан туризму та гостинності здійснюють такі:

- необхідність посилення охорони об'єктів критичної інфраструктури – підприємств та закладів, що належать до таких секторів/підсекторів, як електроенергетика, транспорт (авіаційний, автомобільний, залізничний та міський), електронні послуги, захист інформації, системи життєзабезпечення тощо;
- запровадження комендантської години, обмеження перебування на вулицях та інших громадських місцях у певний час доби;
- встановлення особливого режиму в'їзду та виїзду, обмеження свободи пересування як громадян України, так і іноземців;
- заборона проведення масових заходів;
- регулювання діяльності підприємств-постачальників електронних комунікаційних послуг, засобів масової інформації, закладів культури, передачі інформації тощо;

– здійснення евакуації населення у безпечні регіони за умови виникнення загрози здоров'ю та життєдіяльності людей;

– проведення евакуації культурних цінностей з територій, де виникає загроза їх пошкодженню або знищенню.

Туризм в Україні нині переживає вкрай складний період. Наявна інфраструктура та природно-рекреаційні ресурси країни зазнають значних збитків через постійні російські атаки. Нині майже 20% природно-заповідного фонду (ПЗФ) України вже постраждало від війни. Такі унікальні природно-рекреаційні об'єкти, як Національний природний парк «Святі гори» та Кінбурнська коса, нині вже або повністю знищені під час бойових дій, або перебувають під окупацією.

За інформацією Департаменту природно-заповідного фонду та біорізноманіття Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів України [8], за час російського повномасштабного вторгнення у зоні конфлікту постраждали майже 800 об'єктів природно-заповідного фонду України, з обсягом понад 1,24 млн га. Понад 500 локацій залишаються під окупацією, їхня площа складає вже близько 0,8 млн га.

Станом на травень 2023 р., за даними профільного відомства, найдивовижніші та найатрактивніші місця у національних парках та заповідниках України за доступністю та рівнем безпеки відвідування можна віднести до 4-х категорій.

В табл. 1 наведено перелік об'єктів ПЗФ, що віднесено до категорій «доступно», «частково обмежено», «тимчасово закрито» та «окуповано».

Безпекова ситуація під час війни дуже динамічна, тому туристам перш ніж відвідувати будь-які туристично-рекреаційні місця, необхідно перед мандрівкою отримати інформацію щодо наявності безпеки на офіційному ресурсі об'єкту.

Для об'єктів, що віднесені до категорії «частково обмежено» запроваджені певні обмеження на їх використання в туристичних та рекреаційних цілях. Так, у Шацькому національному природному парку станом на червень 2023 р. діяли прикордонні обмеження. Тут можна відвідати лише південну частину парку (де крайні точки – села Вільшанка, Залісся, Пульмо та озеро Світязь), доступною є 1 екостежка – «Світязянка».

Карпатський біосферний заповідник перебуває у прикордонній зоні, тому в ньому не можна відвідувати певні маршрути: «Із селища Ділового до гори Піп-Іван Мармороський» і до водоспаду Ялинського, що розташований на території Трибушанського природоохоронного науково-дослідного відділення, або до мінерального джерела в урочищі Головач, яке розташоване на території Мармароського природоохоронного науково-дослідного відділення.

Щоб відвідати Канівський природний заповідник, необхідно заздалегідь записатися за зазначеним на офіційному сайті номером телефону.

Таблиця 1

Категорії об'єктів ПЗФ України в контексті безпеки відвідування туристами

Категорія об'єктів ПЗФ	Об'єкти ПЗФ
1	2
 Доступно	Галицький національний природний парк Карпатський національний природний парк Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца» Кременецький ботанічний сад Національний природний парк «Бузький Гард» Національний природний парк «Вижницький» Національний природний парк «Гуцульщина» Національний природний парк «Дермансько-Острозький» Національний природний парк «Зачарований край» Національний природний парк «Кременецькі гори» Національний природний парк «Північне Поділля» Національний природний парк «Подільські Товтри» Національний природний парк «Синевир» Національний природний парк «Синьогора» Природний заповідник «Єланецький степ» Природний заповідник «Медобори» Природний заповідник «Михайлівська цілина»

Продовження Таблиці 1

1	2
 Частково обмежено	<p>Канівський природний заповідник Карпатський біосферний заповідник Мезинський національний природний парк Національний природний парк «Бойківщина» Національний природний парк «Голосіївський» Національний природний парк «Дністровський каньйон» Національний природний парк «Кармелюкове Поділля» Національний природний парк «Мале Полісся» Національний природний парк «Нижньосузьський» Національний природний парк «Прип'ять-Стохід» Національний природний парк «Слобожанський» Національний природний парк «Хотинський» Національний природний парк «Черемоський» Нижньодністровський національний природний парк Нобельський національний природний парк Поліський природний заповідник Природний заповідник «Горгани» Природний заповідник «Древлянський» Природний заповідник «Розточчя» Рівненський природний заповідник Черемський природний заповідник Шацький національний природний парк</p>
 Тимчасово закрито	<p>Гетьманський національний природний парк Дунайський біосферний заповідник Ічнянський національний природний парк Національний природний парк «Дворічанський» Національний природний парк «Деснянсько-Старогутський» Національний природний парк «Залісся» Національний природний парк «Кам'янська Січ» Національний природний парк «Нижньодніпровський» Національний природний парк «Пирятинський» Національний природний парк «Святі гори» Національний природний парк «Тузлівські лимани» Природний заповідник «Дніпровсько-Орільський» Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник</p>
 Окуповано	<p>Азово-Сиваський національний природний парк Біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Фрідріха Едуардовича Фальц-Фейна Казантипський природний заповідник Карадазький природний заповідник Кримський природний заповідник Луганський природний заповідник Національний природний парк «Білобережжя Святослава» Національний природний парк «Великий Луг» Національний природний парк «Джарилгацький» Національний природний парк «Олешківські піски» Національний природний парк «Чарівна гавань» Національний природний парк «Кремінські ліси» Опукський природний заповідник Приазовський національний природний парк Природний заповідник «Мис Март'ян2» Український степовий природний заповідник Чорноморський біосферний заповідник Ялтинський гірсько-лісовий природний заповідник</p>

Джерело: складено за [9]

На територію національного природного парку «Хотинський» обмежено в'їзд на автотранспорті. Тут доступні екостежки та туристичні маршрути (у тому числі велосипедні), а також прогулянки на катерах.

Більш суворі обмеження запроваджені у Нобельському національному природному парку. Там діють прикордонні обмеження через сусідство із Республікою Білорусь (1-кілометрова зона – заборонена відвідування; 5-кілометрова зона – слід брати перепустку з прикордонної служби). Через ці обмеження був закритий для відвідувачів маршрут «Покинуті села» та озера Липенське, Омит і Ніговиці.

Такі суворі обмеження стосуються не лише прикордонних територій, а й для зон вздовж лінії фронту. Так, тимчасово закритим є природний заповідник «Дніпровсько-Орільський» через заборону відвідування лісів Дніпропетровської області розпорядженням обласної військової адміністрації.

Всього, з моменту повномасштабного вторгнення росії в Україну, на початок 2024 р. було зруйновано або пошкоджено 2312 об'єктів туристичної індустрії за 3-ма категоріями (рис. 1).

За наявними статистичними даними Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ), за перший рік воєнного стану загальна сума туристичного збору за 2022 р. порівняно з 2021 р. в цілому по країні зменшилася на 24% і склала 178,948 тис. грн.

Проведений просторовий аналіз даних за 2022 р. дозволяє виділити три групи регіонів за тенденцією до зміни рівня розвитку туризму в Україні під час дії воєнного стану у 2022 р. за показником суми туристичного збору порівняно з 2021 р. (рис. 2, рис. 3). До

першої групи увійшли 15 регіонів – всі прикордонні регіони півночі, сходу та півдня України, на території яких внаслідок активних бойових дій виникла загроза безпеці людей, а туристична інфраструктура повністю або суттєво була зруйнована. Найбільше постраждала туристична галузь у Херсонській, Миколаївській, Донецькій, Луганській та Одеській областях (падіння становить від 80 до 95%). Туристична галузь областей, розташованих на півночі та північному сході (у тому числі м. Київ) зазнала менших, але все рівно суттєвих втрат (падіння – від 40 до 79%). Найменшим падінням (від 3 до 19%) відзначилися Житомирська, Дніпропетровська та Рівненська області.

До 2 групи входять 9 регіонів, що розташовані у центральній та західній частині України, зокрема Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Вінницька, Чернівецька, Хмельницька, Кіровоградська та Черкаська області. Всі вони не є прикордонними та прифронтовими, а відповідно позитивна тенденція змін цілком зрозуміла й логічна. Відповідно в межах цієї групи регіонів виокремлюються групи областей із незначним зростанням туристичного збору (1–20%) та зі значним зростанням туристичного збору (40–80%).

До третьої групи входить АР Крим, де дані про розвиток місцевого туризму нині відсутні.

У загальнонаціональному вимірі показник діяльності туристичної індустрії в 2022 р. навіть перевищив довоєнний показник «ковідного» 2020 р. (рис. 4).

Згідно з опитуванням, що було проведено ДАРТ разом із UNICEF U-Report Ukraine [2], майже 23% українців не змінили свого ставлення до подорожей навіть після початку

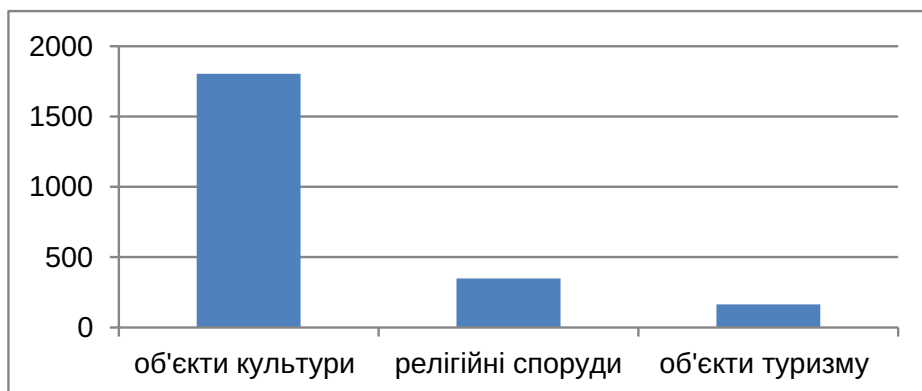

Рис. 1. Кількість пошкоджених/зруйнованих об'єктів (од.) з 24.02.2022 по 31.12.2023 рр.

Джерело: складено авторами за [11]

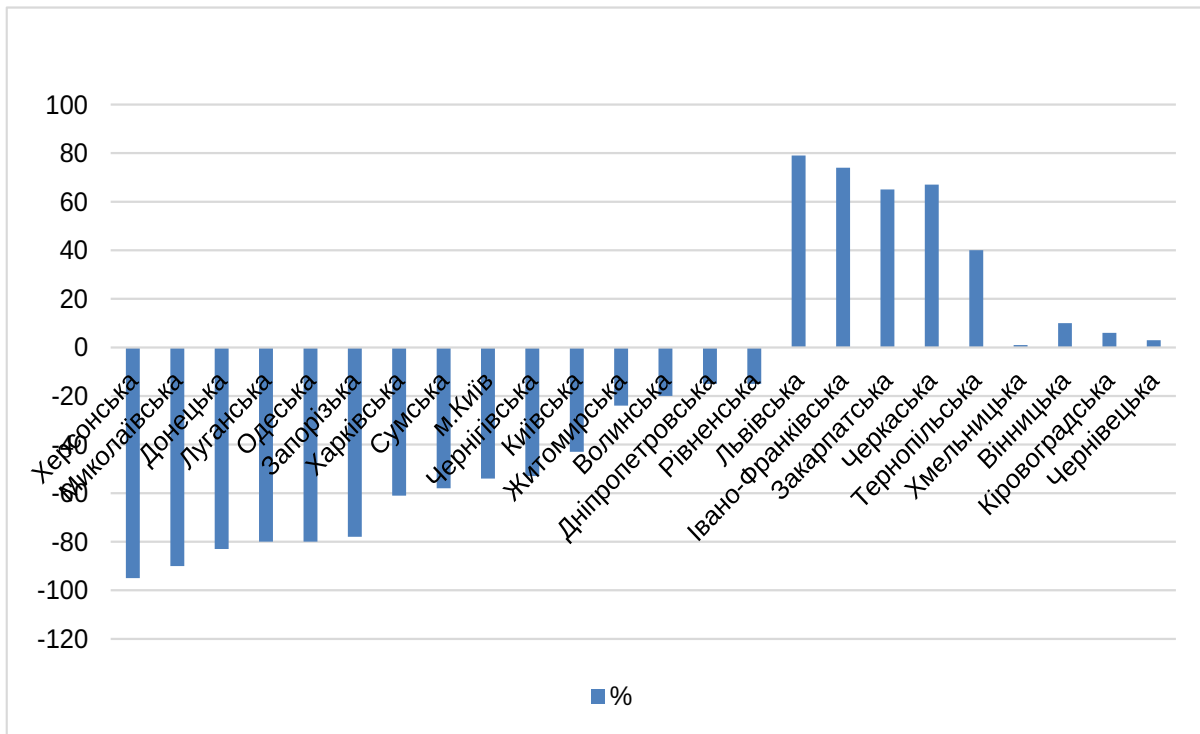

Рис. 2. Сума туристичного збору за регіонами України за 2022 рік у порівнянні з 2021 роком у %

Джерело: складено авторами за [2]

Рис. 3. Тенденції змін розвитку туризму в Україні

Джерело: складено авторами за [2]

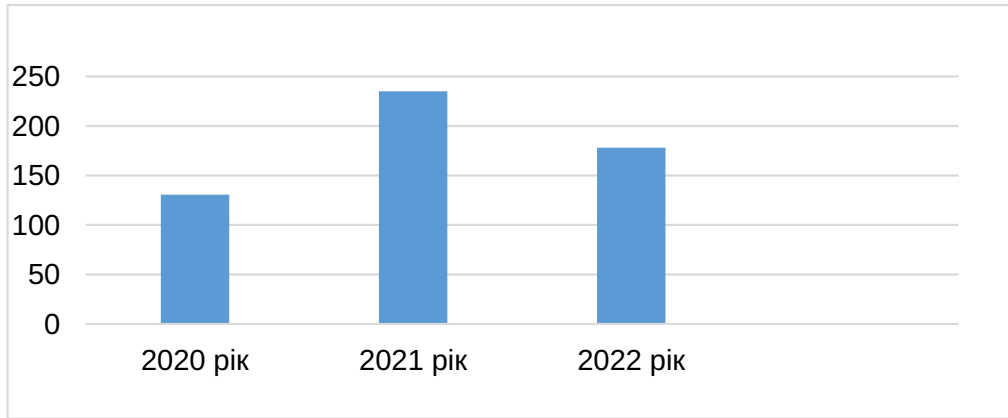

Рис. 4. Сума туристичного збору України за період 2020–2022 рр. (млн грн)

Джерело: складено авторами за [2]

повномасштабної війни. Також 21% опитаних вважають, що подорожі допомагають підтримувати економіку країни, тоді як стільки ж респондентів уникають поїздок через побоювання за безпеку.

Літо є найпопулярнішим сезоном для подорожей серед українців: понад 48% опитаних заявили, що найчастіше мандрують саме влітку. Навесні подорожують лише 4% опитаних, восени – 3%, а взимку – всього 2%.

Більшість респондентів (56%) обирають час для подорожей, враховуючи періоди відпусток або канікул. Приблизно 22% опитаних зазначили, що на їхній вибір впливає ціна, а

для інших 22 % важливим фактором є погодні умови.

Щодо видів туризму, то понад половина (54%) респондентів віддають перевагу міським прогулянкам. 28% українців цікавляться історичними пам'ятками та музеями, 23% полюбляють відпочивати на пляжі, а подієвий туризм цікавить 23% респондентів. Приблизно 22% надають перевагу гастрономічним турам по регіонах. Активний відпочинок до вподоби для 16% опитаних, 11% віддають перевагу екотуризму, а майже 9% шанують рекреаційний туризм [2].

На рис. 5 відображено динаміку податкових надходжень від засобів розміщення по

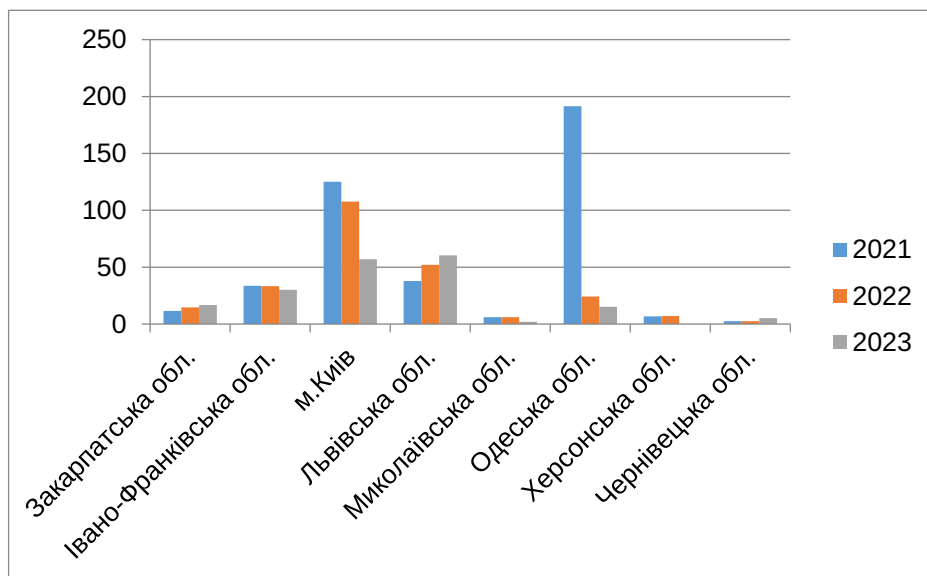

Рис. 5. Динаміка податкових надходжень від засобів розміщення за 1-й квартал (млн. грн)

Джерело: складено авторами за [2]

ключових (за значеннями показників) регіонах України та м. Київ.

Динаміка податкових надходжень від засобів розміщення в різних областях за три роки відображає різні тенденції. У м. Києві спостерігається помітне зменшення з 125,1 млн грн у 2021 р. до 57 млн грн у 2023 р. Львівська область відзначається стабільним зростанням з 37,9 млн грн у 2021 р. до 60,4 млн грн у 2023 р. У Закарпатській області також спостерігається зростання з 11,5 млн грн у 2021 р. до 16,8 млн грн у 2023 р. Проте, деякі області, такі як Миколаївська та Одеська, відзначаються відносно низькими обсягами податкових надходжень, і особливо значним зниженням у 2023 р. Наприклад, в Одеській області – з 191,5 млн грн у 2021 р. до 15,2 млн грн у 2023 р. Така тенденція змін логічно пояснюється безпековою ситуацією в різних регіонах України та Києві.

Окрім прямих руйнувань і терору із боку російських військ, виникає ще одна проблема, що стосується самих туристів. Потік іноземних гостей значно зменшився, а чимало українців через фінансові труднощі та психологічний стрес стали значно менше подорожувати, особливо за межі країни. Проте, можна констатувати той факт, що поряд зі значним зниженням кількісних показників міжнародних туристичних потоків, простежується деяке поживлення показників діяльності внутрішнього туризму.

Як зазначає експерт з туризму Сергій Підмогильний [10], статистика свідчить про те, що три області Західної України (Закарпатська, Львівська та Івано-Франківська) виявляються найпрогресивнішими з точки зору розвитку туризму у воєнний час. Це пояснюється не лише зростанням кількості переселенців, які обирають ці регіони для відпочинку, але й популярністю серед «класичних» туристів. Навіть мешканці великих міст, таких як Київ, Дніпро, Харків тощо, відправляються сюди на короткостроковий відпочинок. Відомі туристичні центри, такі як Буковель, Трускавець та Моршин, досягли популярності довоєнного періоду, а в «пікові» періоди навіть перевищують ці показники. Це свідчить про зміну цільової аудиторії, але загальний обсяг туристичного потоку залишається стабільним. Важливо відзначити, що у деяких містах, зокрема на Закарпатті, спостерігається значний ріст рівня туризму порівняно з передвоєнним періодом.

Попри всі труднощі й проблеми, що викликані війною в Україні, відповідні інституції

та відомства (як державні, так і приватні й колективні) активно сприяють розвитку та популяризації туризму, переважно внутрішньому. Так, завдяки сприянню ДАРТ оновлено список «туристичних магнітів» України [11]. У розширений список увійшло 170 видатних туристичних принад з усіх регіонів України, включаючи Крим. Найбільше «туристичних магнітів» знаходиться в семи західних областях, де розташований 61 об'єкт культурної, релігійної та історичної національної спадщини. Саме тут розташовано найбільше унікальних історичних та природних атракцій. У п'яти центральних областях зосереджено 32 туристично привабливих місця, включно з 8 заповідниками та національними природними парками.

У південних регіонах розміщено 31 «туристичний магніт», головним чином це туристично-рекреаційні ресурси природного походження та культурно-історичної об'єкти. У північній частині України наявні 27 привабливих для туристів атракцій.

У трьох східних областях, які нині перебувають у частковій окупації та знаходяться під постійним вогневим обстрілом, локалізуються 20 туристичних центрів.

У 2023 р. у Чернівцях ДАРТ організувало І-й Національний туристичний саміт, на якому представники міжнародних туристичних організацій та Європарламенту, народні депутати, делегати територіальних громад, представники європейського проєкту підтримки U-LEAD, лідери міжнародних неурядових партнерських організацій та профільні експерти обговорили актуальні питання розвитку туристичної індустрії України під час війни та в післявоєнний період.

Висновки. Туризм в Україні стоїть перед серйозними викликами через воєнні дії та російську агресію. Інфраструктура та природні ресурси країни зазнають величезних збитків, зокрема, понад 20% природно-заповідного фонду постраждало від війни. Низка національних парків та заповідників або зруйновані, або перебувають під окупацією.

Умови безпеки для туристів постійно змінюються, тому перед відвідуванням будь-яких туристичних об'єктів рекреантам необхідно перевіряти інформацію на офіційних ресурсах. Деякі об'єкти мають обмеження, такі як прикордонні зони або території зі складною безпековою ситуацією.

Загалом, внаслідок війни та воєнного стану в Україні туристична галузь зазнала суттєвих втрат, зниження суми туристичного збору

досягло 24 %. Прикордонні регіони виявилися найбільш постраждалими і мають падіння туристичного збору від 80 до 95%, у той час як інші області також відчули вплив воєнних подій, хоча в дещо меншому масштабі.

Проте, незважаючи на виклики, що постають перед об'єктами та суб'єктами туристичної індустрії України через війну, показники діяльності внутрішнього туризму у країні є

стабільними або навіть мають позитивну динаміку, зокрема в західних регіонах країни. Розвиток і популяризація внутрішнього туризму є пріоритетом для державних та громадських організацій. Ініціативи, спрямовані на підтримку та просування туристичних об'єктів, допомагають зберігати та зміцнювати туристичний потенціал України, навіть у важкі воєнні часи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 28, ст. 250.
2. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua>.
3. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» (Указ затверджено Законом № 2102-IX від 24.02.2022).
4. Зарубіна А., Сіра Е., Демчук Л. Особливості туризму в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1543>
5. Барвінок Н. В. Перспективи розвитку воєнного туризму на території України після закінчення російсько-української війни. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2022. Вип. 18(2). С. 206–217. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/12643>
6. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., Лучка О. «Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни». *Вісник Львівського уні-верситету. Серія економічна*. 2022. Випуск 62. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.62.0.6214>
7. Бойко, З., Горожанкіна, Н., & Грушка, В. (2024). Тенденції розвитку туризму в Україні в умовах воєнного часу. *Економіка та суспільство*, (59). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-7>
8. Які заповідники може втратити Україна через війну: збитки, загрози і наслідки. URL: <https://www.rfi.fr/uk>
9. Природно-заповідний фонд України. URL: <https://wownature.in.ua/>
10. "Відпочивати обов'язково потрібно": експерт з туризму Сергій Підмогильний про подорожі під час війни. URL: <https://suspilne.media/ternopil/615749-vidpocivati-obovazkovo-potribno-ekspert-z-turizmu-sergij-pidmogilnij-pro-podorozi-pid-cas-vijni/>
11. Публічний звіт Голови Державного агентства розвитку туризму України Мар'яни Олесків за 2023 рік. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_DART_2023.pdf

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro pravovyj rezhym voiennoho stanu». *Vidomosti Verkhovnoi Rady* (2015) [Law of Ukraine 'On the Legal Regime of Martial Law'. *Bulletin of the Verkhovna Rada*], № 28, st. 250. (in Ukrainian)
2. Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu [State Agency for Tourism Development]. Available at: <https://www.tourism.gov.ua/> (accessed May 2, 2024)
3. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini» (2022) [Decree of the President of Ukraine 'On the Introduction of Martial Law in Ukraine'] (Ukaz zatverdzheno Zakonom № 2102-IX vid 24.02.2022). (in Ukrainian)
4. Zarubina A., Sira E., Demchuk L. (2022) Osoblyvosti turyzmu v umovakh voiennoho stanu [Features of tourism under martial law]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 41. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1543> (accessed May 2, 2024)
5. Barvinok N. V. (2022) Perspektyvy rozvytku voiennoho turyzmu na terytorii Ukrainy pislia zakinchennia rosiisko-ukrainskoi viiny [Prospects for the development of military tourism in Ukraine after the end of the Russian-Ukrainian war]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Current issues of regional economic development*, vol. 18(2), pp. 206–217. Available at: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/12643> (accessed May 8, 2024)
6. Bordun O., Shevchuk V., Monastyrskiy V., Luchka O. (2022) Vtraty ta napriamy poriatunku turystichnoho biznesu Ukrainy v umovakh viiny [Losses and ways to rescue Ukraine's tourism business in times of war]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya ekonomichna – Bulletin of Lviv University. Economic series*, vol. 62. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.62.0.6214> (accessed May 8, 2024)

7. Boiko, Z., Horozhankina, N., & Hrushka, V. (2024) Tendentsii rozvytku turyzmu v ukraini v umovakh voiennoho chasu [Trends in the development of tourism in Ukraine in wartime]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, vol. 59. Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-7> (accessed May 9, 2024)
8. Iaki zapovidnyky mozhe vtratyty Ukraina cherez viinu: zbytky, zahrozy i naslidky [What reserves may Ukraine lose because of the war: losses, threats and consequences]. Available at: <https://www.rfi.fr/uk> (accessed May 8, 2024)
9. Pryrodno-zapovidnyi fond Ukrainy [Nature Reserve Fund of Ukraine]. Available at: <https://wownature.in.ua/> (accessed May 6, 2024)
10. "Vidpochyvaty oboviazkovo potribno": ekspert z turyzmu Serhii Pidmohylnyi pro podorozhi pid chas viiny ['You have to rest': tourism expert Serhii Pidmohylnyi on travelling during the war]. Available at: <https://suspilne.media/ternopil/615749-vidpocivati-obovazkovo-potribno-ekspert-z-turizmu-sergij-pidmogilnij-pro-podorozi-pid-cas-vijni/> (accessed May 5, 2024)
11. Publichnyi zvit Holovy Derzhavnoho ahentstva rozvytku turyzmu Ukrainy Mariany Oleskiv za 2023 rik [Public report of the Head of the State Agency for Tourism Development of Ukraine Mariana Oleskiv for 2023]. Available at: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2023/zvit_DART_2023.pdf (accessed May 8, 2024)